

և Թբառաւերկ, կ'երգեն ժողովրդական և յեղափոխական դիցարգնութեան օրերը: Գործադրելին մէջ (1925) Այսենշթայն կը պատմէ գործաւորական դասակարգին պայքարը ընդդէմ յեղաշրջական և դրամատիկական քաղքենիներուն, Փորեմբին մարտահաւանքին մէջ (1925) ընդհանուր և միջազգային եղբնորով կ'երգէ 1919-ի Օտեստայի ապստամբութիւնը: Հոկտեմբեր (1927) վերակոչումն է ընկերավարական յեղափոխութեան, Հիւր (1929) դիցարգնավէպն է առաջին Հնգամեակի ծրագրով արդիւնաւորուած մշակութային ճարտարարուեստի: Երբ Այսենշթայնը Մեքսիկա գնաց գիւղացիներու կեանքին վրայ ժապաւէն մը դարձնելու, ամէն կերպով խափանումի ենթարկուեցաւ և չկրցաւ իր գործը վերջացնել: Ուրիշներ զայն յորինեցին և Շաւերի Մեքսիկայի վրայ, չըլլալով հանդերձ այն ժապաւէնը գոր Այսենշթայն պիտի ուզէր իրականացնել, կը մնայ իրապաշտ տպաւորիչ դիցարգներով: Երբ Մեքսիկային և իր ընկերային կեանքին վրայ: Երբ Նագի - Ֆաշական յարձակումը ստիպեց Համայնավար Միութիւնը պաշտպանել ամէն միջոցով ընկերավարական կեանքի գոյութիւնը, Այսենշթայն, որ ուսուցչութեան նուիրուած էր, դարձաւ իր գործին զուտ, ստեղծագործելով երկու համբաւուոր ժապաւէններ պատմա-կենսագրական, Ալեքսանդր Նիւսի և իվան սուրսափելի: Հակառակ ինչ ինչ շեղումներու դէպի վերածնական պարզաբոյ ձեւապաշտութեան մը, այս երկու ժապաւէններով վերջ տին Ռուսիոյ անցեալ պատմութեան մեծ տիպարներուն դիմաց, ներկայացնելով զանոնք պատմական նոր յարաբերութիւններու լոյսի տակ:

Այսենշթայն քնարերգական հոգի մ'ունի և տեսակ մը վիպական է. իր իրապաշտութիւնը առաջ կու գայ ժողովրդային վիպական երգչի մը և դրական ընկերութենէ ներշնչուած կերպով մը հետ ձուլումն: Փութովքին, մինչդեռ շատ աւելի կերտող է, աւելի ճշգրիտ, աւելի կատարած ոչ միայն պատմութեան, այլ նաեւ պատմութեան ամբողջական և կատարեալ նշանակութեան: Ըսուած է թէ Այսենշթայնի մը ժապաւէնը մարդկային գործող ազդակ մ'է, մինչդեռ փութովքինի մը ժապաւէնը հաւասարակշիռ և ներդաշնակ երգ մը: Ճշմարտութիւն կայ այս արուճանակային սահմանումին մէջ:

Մինչդեռ Այսենշթայն յեղափոխական ամբողջ առաջին գծին վրայ կը դնէ և երբ անձնաւորութիւն մ'իսկ տեղաւորելու համար, կարող է գէպի ձեւապաշտութիւն հակիլ, փութովքին իր ուշադրութիւնը կը կեդրոնացնէ անհատին վրայ, անոր հոգեբանական բարոյական կերպարանափոխութեան վրայ յարաբերութեամբ պատմական և դասակարգային դրութեան մը: Իր Մայրը (Կորբիի վէպէն, 1926) ժապաւէնին մէջ նա կը պատմէ գործաւորական դասակարգին պայքարը ընդդէմ քաղքենի շարժումներուն քանի մը անձնու գործողութեամբ, որոնց մէջ գաղափարական և մարդկային հիմնական փոփոխութիւններ կը կատարուին: Ս. Բերիլսպուրիի վախճանը (1927) գործին մէջ գլխաւոր դերակատարներն են, գիւղացի մը որ քաղաք կ'երթայ աշխատելու համար և գործաւոր կը դառնայ, և մեծ գործատուներու քանի մը յեղափոխական գործաւորներ. ժապաւէնը ոչ միայն կը պատմէ սուսական ընկերութեան կեանքը կայսերապաշտ պատերազմին սկիզբէն մինչեւ Յեղափոխութիւնը, այլ նաեւ երիտասարդ գիւղացիին ներքին գիտակցութիւնը, յեղաշրջումը յորում կ'արթնայ դասակարգային գիտակցութիւնը և պայքարելու կամքը: Փորսիկիկեր Ասիոյ վրայ (1928) գործին մէջ կը հրահրէ անգլիական գաղթային կայսերապաշտ խնդիրները. Դաւադիքը (1933) կը գրգռէ գործաւորական դասակարգային պայքարով, Եւրոպայի դրամատիկական - քաղքենի երկիրներուն մէջ: Ազգային մեծ պատերազմի շրջանին, փութովքին իրականացուցած է քանի մը պատմա-կենսագրական ժապաւէններ, Միկիկ և Փոփիսի, Սուփորով, Նաքիմով ծովակալը, որոնց մէջ նկարուած են ուսուցիչ ազգային մեծ տիպարները, անոնք որ սեղմօրէն շղթայուած ժողովրդական զանգուածներուն հետ պաշտպանեցին իրենց հայրենիքը օտար յարձակումներէ:

Մինչդեռ Ալեքսանդր Տովկենքոյ, քնարերգական բնապաշտի նկարագիր մ'ունի: Ուրույնի նացի, խորապէս կը սիրէ իր հողը և ընկերային, մշակութային ու քաղաքացիական զարթումը իր համայնավար երկրին: Իր գլուխ գործողը Հոդն է (1930) ուր նա կ'երգէ իր երկրին գիւղերու կոթիւնն և ընկերային յաղթանակները: Տովկենքոյի կը նմանի ինչ ինչ կէտերու մէջ Վերթովը, յանդուգն և մտացի վաւերագրող, և խորապէս բանաստեղծ իր երկեր կրկնաւորում լինի գործին մէջ:

Խօսուն շարժանկարի յայտնութեամբ, ուրիշ ստեղծագործողներ կու գան համայնավար շարժանկարի երկնակամարին վրայ. անոնք առաջ աւելի կը խորացնեն մարքսիստական վարդապետութիւնը. ասոնց մէջ են Վասիլիեւ եղբայր-

ները, Ռոշիալ, Լիկոշին, Յիկան, Սարքի, Էրմէր, Քայֆիթս, Գերտսիմով, Պարնէթ, Աւեքսանդրով, Տոնսքոյի:

Յ. ԱՇՐԱՖԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՄԱՌԻ ԱՌՄԱՃԵԱՆ

Մ Ո Ր Մ Ո Ք

Երբոր Մայիսն այսպէս դմբուխտ առ դմբուխտ, Ծառ ու ծաղիկն, ածուններուն մէջ խալտայ, Թերթիկներուն մէջ թաւաղեղ վարդերուն Մեղր ու միւռն ծորէ դարունն ոսկեշող, Բարտիներու մէջ սլացիկ Երգեն հովերն ու շուրջարեն թռչնիկներ, Բնութիւնն համակ երգէ ցընծումը կեանքին, Ես կը խորհիմ սըւինահար զինուորի Մահիւններուն հողմացիլ... Ես կը խորհիմ քերթող տղու մ'հոգիին՝ Որ շրթներուն վրայ սիրտն ամբողջ քամէլէն, Թաթխած դըրիչն՝ իր հարազատ արիւնին կայլակներուն մէջ բոսոր, Յաղթամարտիկ մարտիրոս՝ Անահ քերթուածն իր կեանքին՝ Մահուան դիմաց, ազատութեան ի խնդիր՝ Շրջեցօրէն ու քաջութեամբ քընարեց: Երբ ջերմ էին իր ձեռքերն Ու կենսախալտ դեռ չող մ'ունէր արեղակն Աւերներուն մէջ երազուն, Երբ կուրծքին տակ, կեանքին ձօն՝ Բորբ քերթուած մ'ալ իր հողին, Ինչո՞ւ աչքերս աչքերուն, Փունջ մը վարդի պէս բուրեան, Բոյլ բոյլ ժըպիտ ու դորով, Խանդաղատանք մըտերիմ, Եղբայրական ըսփոփանք Չը բախեցին լիարուն... Ինչո՞ւ, աւա՛ղ, մատենան իր բոյս հողիին, Հնչեղ իմաստն իր դաշնադեղ խոհերուն, Նեկտարն ամբողջ ծովացող

Արեւանո՛յ՝ բարբառին՝
Անօթութեանս եւ չքի հա՛ցն օրհնարեր
Ու ծարաւիս տոչորուն
Փրփրող զինի՛ն արիւմտա...:

Հիմա իրե՛ն կը խորհիմ
Կարօտի հուր տենչանքով
Ու ձեռնունայն ու զլիւկոր կ'արտասուեմ
Իր ըստուերին զիմաց լուռ...
Ի՛նչ փոյթ թէ շուրջս նորէն ծաղկեր է Մայիսն
Ու նշենին նորէն ողկոյց առ ողկոյց
Յորդ երազներ կը թերթէ,
Բնութիւնն համակ կ'երգէ խալտանքը կեանքին.
Եւ ծնկաչօք ու զլիւկոր կ'աղօթեմ
Սրբնահար զինուոր տըղու մ'հողիին...:

ԱԶՔԵՐՈՒՆ ՀԱՍԵՐԳԸ

Աչքե՛ր, աստղեր հողիին
Ու փարփոսներն հուրհուրան՝
Ներաշխարհի փոթորկայօյլ ծովերուն
Ափերն ի վեր կոթորում,
Ուր կեանքը զերթ փրփրապալար առադաստ՝
Գըրոհ կու տայ զվըրդազին
Ու մերթ պարտուած ցոկանաւ՝
Կը կոծկոծի նահանջի մէջ կենսադրաւ...:

Աչքե՛ր, արե՛ւը կեանքին,
Դուք կը շողաք խմացական կամարին
Ուրբաներէն լուսամամ՝
Եւ ըմպած խինդն հողիին՝
Բոսոր վարդեր կը բանաք
Սրտի տրտում հովիտներուն մէջ անայց...:
Շրջաբլուրած երբեմն անլուր ցաւերու
Ամպերուն մէջ, խաւարչտին
Կ'ըլլաք արցունք ու կ'անձրեւէք շիթ առ շիթ...:

Աչքե՛ր, ամպրո՛ւս հրահոսան,
Ու երբ սիրոյ խոտկայօյլ
Հորիզոնէն կը սուրա՛ք
Ուրպէս նետեր շանթարձակ,
Ձեր տենչանքին մըրըկումէն կը բռնկի՛ն
Անդատաններ մտածման,
Ու ժայռ կամքեր՝ բերդերու պէս անառիկ՝
Կը մոխրանան ձեր բախումէն յեղակարծ...:

Աչքե՛ր, լիճե՛ր կապուտակ,
Լիալուսին զիշերներու մէջ ցայտող
Մեղրաջուրեք օրօրուն,
Յոյս ու պատրանք զիրկընդխառն՝
Երկու կարապ լուսաղնաց՝
Ծըլիանքին մէջ ձեր երազող ջուրերուն
Ահա յուշիկ կը նաւեն...
Ու կը ծաղկի նունուֆարն
Հոն զերթ ժըպիտ երկնամած...:

Աչքե՛ր, մոմեր դուք առկայծ,
Ուղեղինում կանթեղներն
Հաւատքի սուրբ խորաններու դէմ արծարծ
Ու կընդրուկով պարուրում
Երկնակարկա՛ւ կերտներ...
Դուք մարմնացեալ մաղնիրներն
Աղաչական՝ դէպ՝ Աստուած:
Ո՛ր սուղակներ զերիմաստ
Որ յոյգերու ուղկանէն
Եւ վիճե՛րէն ըզդացական ծովերուն
Գուշակութեան հրաշատես
Մարդարիտներ կը քաղէք...:

Հ Ա Յ Ե Լ Ի Ն

Լիճ մէկիր յըստակ, լոյսի շողերուն զիմաց օրօրուող
Աստղերն ու լուսնակ կ'աղեծրփէին չըջանակիդ մէջ
Ու խորհուրդ մ'անճառ կը պըսպըղար միշտ, պրիմալ ոսկեչող՝
Ծոցէդ լուսառէջ:

Անձիր ջուրերուդ զիմաց կը նաղէր — նարկիդ հիսաքանչ —
Թովիչ աղջընակ մ'հասակով սոսի, լոյսէ մաղերով,
Ու զով ափերէդ կը սիրէր քաղել մարդրիտ ու կակաչ,
Վարդեր հողեթով...:

Տե՛ս, սա տանջակոծ կինը ջուրերուդ զիմաց անապակ,
Խորշոմներն իր խոր, մաշուքն յարածուն ճանչցաւ անձկաղին
Ու լացաւ ճակատին կնճիտներն իր հոծ, ծամերն ըստխառն՝
Դէմ քու անդունդին...:

Քու խոր անդունդին՝ ուր մութ ըստուերներ երկիւղ կը մաղեն
Ու թանձրութիւնն հոծ կը չափէ խաւարն անհղ վիճերուն,
Մինչ ափերուդ վրայ ուռի մը կու լայ օրբելով ճիւղերն՝
Վախճանն իրերուն...:

(Իր նորատիպ «Գողգոթայի շուշաններ» հատորէն)